

Még egy pár szó a fejedelmikor jellemzéséhez.

A nemzeti fejedelemiség végnapjai feié közelgünk.

Erdély határa mikor a Rákócziak felléptek, – miután a határt, mit Szolimán adott Isabellának, Bocskai és Bethlen Gábor helyreállítá, – csaknem az, mi a fejedelemiség kezdetén volt; Magyarhonból, a Zápolya által ide csatolt, Zárand-, Közép-Szolnok- és Krasznán kívül, Bihar, Marmaros; a Bánság egy része folyvást ide tartoztak. Még elég tekintélyes kis ország arra, hogy a Magyar-királyság alkotmányos életének folytatója s fentartója legyen.

Története eddigi folyama már eddig is nagyszerű és viharos phasisokon ment át; mindenik fejedelem uralkodása mint egy-egy nagy jelenet szövődik Erdély történelme tragicus folyamába:

Zápolya János, és neje

Isabella királyné a magyar trón helyreállításának gondolatával voltak elfoglalva; fiok

János Zsigmond lemondva a budai trón helyreállítása reményéről, itt a magyar királyság fellegvárában, mintegy menhelyül, az erdélyi fejedelemiséget alapítá;

Báthori István átvevén Erdélyt, mintegy folytatólag a régi vajdai kort, a mint megerősödött, a török udvar protectioját keresve, fejedelemmé nötte ki magát; bátyja

Báthori Kristóf még használja a vajdai czimet, de az ország fejedelemnek cimezi; folytatja a hagyományos politikát: a törököt adóval, Austriát szép szóval tartani; – fia

Báthori Zsigmond a jezsuiták befolyására az osztrák véduralomnak a török felett elsőséget adván, a törökkel felmondott... trónát elvesztette; – s következett a

Basta kora, melynek elve volt: úgy megtörni Erdélyt, hogy a már leigázott Magyarhonba vissza lehessen olvasztani; mit a

Bocskai István forradalma, s illetőleg uralma szakasztott félbe, ki a törökkeli szövetekezést ismét helyreállítá. –

A FEJDELMIKOR JELLEMZÉSÉHEZ

Báthori Gábornak a porta és a császár közti ingadozása a hon belnyugodalmát egyidőre zavarba hozta; végre is az osztrákhoz hajolt; minek következtében elbukott; a porta

Bethlen Gábort trónra hozta, ki a török véduralmat állandóvá tette, s a haza tekintélyét künn, virágzását benn, megalapította.

Brandenburgi Kata német gravitáló,

Bethlen István ezt ellensúlyozni akaró rövid uralma, csak átmeneti epizód; mire

I. Rákóczi György fellépván, a Zápolyák, Bocskai és Bethlen Gábor elveit hiven folytatá; mignem

II. Rákóczi György szerencsében tulbizakodva, mint egykor Báthori István, a lengyeltrón után kapkodott, miért a török székéből kivetette, s Erdélyt majdnem basasággá változtatá. A reá következőt fejedelem-változások a török porta és osztrák befolyások mérkőzése:

Rhédei Ferencz bár a törökhöz szit; de mert nem volt elég népszerű

II. Rákóczi György trónából kivetette; azonban ez a porta előtt kegyvesztett levén, helyébe

Barcsai Ákost nevezte ki, ki ellen

Kemény János osztrák pártfogás alatt fellépett; de a török sergektől lesujtatván,

I. Apaffi Mihály léptetett trónra, ki a török befolyást mindaddig tartotta, míg nem Buda elvesztésével a török hatalma Magyarhonban meggyengült, s az osztrák befolyást Erdélyből kivenni nem bírta.

II. Apaffi Mihály lett volna az első fejedelem Austria véduralma alatt; de gyermek levén,

Tököli Imre török sergek élén be jő, visszaakarja állítani a fejedelemséget, magát fejedelemmé választatá; de az osztrák tulerő elől török földre vonult; Austria gubernatorságot állított; s

II. Apaffit 1699-ben a névleges fejedelemségről is lemondátá... Ezzel megszűnt az erdélyi fejedelemség, mit a török által támogatott Rákóczi Ferencz visszaállított ugyan; de miként Tököli fenntartani, visszaállítani ő sem bírt.

Ez rövid átnézete az erdélyi fejedelemség által követett kül politika folyamának.

Mint láthatni, e kötetben még nehéz napok várnak Erdélyre.

Mi a belpolitikát illeti, az folyvást a régi... a vallásos és polgári szabadság folyvást teljes virágzásnak örvendett.

Mi a vallásügyet illeti: János Zsigmond az unitarius, a Báthoriak a katolikus, Bocskai és a Bethlenek, Rákócziak, Apafiak a református vallást előtérbe hozták; de azért a vallásbeli türelem páratlan, mert mint másutt, itt a vallás miatt vér nem omlott.¹⁾

Az alkotmányos szabadság a leghabzóbb köztársasági formákkal vetekedett. Már Isabella alatt végzéssé lőn, hogy a mit két nemzet meghatároz, a harmadik elfogadni tartozik; mit két nemzet elfogadott, nincs példa, hogy a fejedelem jóvá ne hagyta volna; s még is Barcsai Ákos alatt törvénybe iktaták, hogy a mit a három nemzet határoz, a fejedelem ha szintén jóváhagyását nem akarná is adni, az törvény erejével birjon. Ily alkotmány alatt annyi volt, mint respublicában élni.

Hogy a Bethlen Gábor által megalapított izgalmas politika indokait felfoghatóvá tegyük, meg kell említenünk, hogy egy irat köröztetett az időben, mely szerint 1624-ben Bécsben a pápai nuntius, a spanyol és florenczi követ, mint a római császár felhatalmazottjai, s több főember közreműködésével tanácskozás tartatott volna, mely tárgyául tűzte, hogyan lehetne Magyarországot a császár hűségére hajtani. Felállítván az elv, hogy a magyar nemzet alkotmánya megcsönkítettásáért békétlenkedik s hajlik a törökhöz némelyek azt javaslák, adják teljesen vissza alkotmányát. A spanyol követ ellenben ura nevében serget ajánlván, azon tervet adá, hogy „ezen hitszegő nemzet gyökerestől irtassék ki.” Mire a midőn azon ellenvetést tették, hogy a magyar nemzet vitéz levén, nem oly könnyű vele elbánni, a spanyol követ folytatá: mindenek előtt a török pénzsomját ki kell elégíteni, s Bethlen Gábort kegyvesztésbe hozni; azután „ezen barbarokra” teljhatalmu gubernatorokat kell tenni, kik hozassanak oly törvényeket, milyeket tetszik; nyomtatni kell minden módon: a magyarok erre panasolni fognak, az

¹⁾ Szász, Sylloge 348.

uralkodó mit se tudjon a gubernatorok kegyetlenkedéséről, s így „a rövidlátó magyarok a bünt nem annyiban az uralkodóknak, mint a gubernatoroknak fogják tulajdonítani;” kik mit se tárgitsanak: mire kéntelenek lesznek fellázadni, külsegítséghez folyamodni – és ekkor megnyílik az út az ajánlott tervnek. A spanyol követ e terve győzött, aláírták; s megkezdésére a tanácskozásban jelen volt Wallensteint nézték ki; kinek feladata lett volna egyszer Magyarországgal végezni: s azután Erdélyre rontani a fejdelemséget, mint a honnan a békétlenség szitódik, megsemmisíteni. ¹⁾

Igaz volt-e vagy sem a végzés, nem tartozik a dologra: anynyi áll, hogy a nemzeti fejedelmek e program ellen küzdöttek.

Mit tett e kis ország a vallás és alkotmányos szabadság öseinktől örökölt reliquiái fentartására, előttünk áll; mit tettek az egyes fejedelmek, koruk e legnagyobb magyarjai, tetteik beszélik.

Küzdelmök elég nemes, csak hogy fatum feküdt rajtok, azon szerencsétlenség, hogy dynastiát alapítani, a fejdelemséget unokákra hagyni, sem a Zápolya, sem a Báthori, sem a Bethlen, sem a Rákóczi, sem az Apafi uralkodó-háznak nem sikerült. Ehez járult, hogy fejedelmeink nagy része, mint Zápolya János, János Zsigmond, Báthori István, Boeszkai, Bethlen Gábor, I. Apafi M. méreg gyanujával haltak el, míg mások mint Báthori Zsigmond, Báthori Endre, Báthori Gábor II. Rákóczi Gy., Barcsai Ákos, Kemény János erőszakosan léptettek le, vagy épen csatában veszték el. Miáltal a honügye a rendes menetből gyakran kikiesett.

¹⁾ Terjedelmesen I. Chronic. Fuchsio-Lup. I. 303–6. l.